

ПРОБЛЕМА САМОТНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Валентин Доморослий

THE ISSUE OF LONELINESS IN THE WORKS OF LESIA UKRAINKA

Valentyn Domoroslyi

Human lives in a world that requires from up communicativeness to reach success as success is key to social recognition. One struggles for a place in society, but the toughest struggle goes on with oneself to answer an eternal question: «Who am I?». Paradoxical nature of this struggle lies in the fact that by defining oneself among others a human positions oneself according to how others want to see a human and the real «I» is hidden even from oneself.

So, a human «socializes», becomes a member of society that teach one to feel loneliness, underlines importance of belonging to a community and if needed demonstrates alienation. Loneliness and alienation always found its reflection in everyday life, social and humanitarian research, found its special manifestation in art and literature.

During research it was established that one of the main topics in writing of Lesia Ukrainka was spirituality of a human based on a humanistic ideal. It is noted, that her activity was and is a foundation for demonstration of humanism which is based on heyday of individuality. It is emphasized that Lesia Ukrainka developed a distinctive and wholesome system which is characterized as a humanistic individualism. It is acknowledged that one of the main issues, raised in her writing, was loneliness. Exactly the loneliness because of which a human is distant from everyday life, from what is considered a norm in activity of a society. Such vision of an issue additionally defines its relevance. Taking into consideration that within conditions of development of Ukrainian society we have a deep crisis of self-identification which causes development of loneliness and alienation and prevents consolidation of Ukrainian community.

However, full-scale Russia-Ukraine war that started on 24 February 2022 unified Ukrainian society which showed ability to overcome feelings of loneliness and alienation by consolidation in a single whole for survival as a separate ethnic group.

Keywords: Lesia Ukrainka, loneliness, solitude, alienation, individuality, society, relations.

Проблема самотності у науці посідає одне з провідних місць. Б. Паскаль стверджував, що людина приречена бути самотньою і всі її потуги позбавитися цього марні. «Як дивно, що ми шукаємо втіхи в товаристві собі подібних, нещасних, як і ми, безсилих, як й ми. Вони нам не допоможуть – ми вмиратимемо у самотності. Отже, потрібно поступати так, ніби ми самотні». (Безмежна самотність).

Його ідеї поділяв американський дослідник Г. Торо, який стверджував, що «Суспільство, навіть найкраще, скоро стомлює і відволікає від серйозних дум», найкращим видом комунікації, на його думку, є спілкування з природою, таким чином простежується не самотність, а єдність людини з великим космосом (Демидов 1999, с. 48–49). У роботах А. Камю, П. Сартра, Е. Гуссерля, М. Хайдеггера та інших самотність людини займає одне з провідних місць. Тема самотності присутня у творчості письменників різних епох. Особливо популярною вона стала в ХХ столітті. Проблеми самотності відводилося одне з провідних місць не тільки у філософській літературі, а й у художній, у творах як зарубіжних авторів – Д. Байрона, В. Гюго, А. Міцкевича, так і вітчизняних – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки.

Дослідження проблеми самотності у літературній діяльності Лесі Українки започаткував С. Єфремов (Єфремов 1993, с. 210–215). Він проаналізував різні аспекти самотності та її

бачення літератором. Леся Українка на прикладі свого важкого життя описувала свою самотність, відірваність від світу через хворобу, яка не давала можливості відчутти смак повноцінного життя у суспільстві.

У процесі вивчення філософської антропології видатної українки А. Загородня також звертає увагу на тему самотності. Саме вона, на її думку, була наслідком важкого життя поетеси, через яке вона «осягнула духовний світ й утвердилася в ньому» (Загородня 2008).

За наявності доступу до інформаційних технологій та соціальних мереж людина у своєму житті здійснює різноманітні суперечливі дії. Одна з таких дій – підміна живого спілкування віртуальним. Будучи соціальною істотою за своєю сутністю, людина, таким чином, все більше і більше усамітнюється, що набуває негативних наслідків для суспільства.

В умовах російсько-української повномасштабної війни, коли одна частина спільноти іде захищати свою Батьківщину від ворога, інша стає свідком втрати рідних, близьких. Ще одна група населення, перед загрозою воєнних бід та випробувань, пускається у пошуках кращого життя до інших країн та земель. За таких обставин відчуття самотності набуває особливої гостроти. Вона притаманна особам, які проводили свій час у родинному колі та виробничому колективі. Одні люди простіше переживають відірваність від близьких і, завдяки своїй комунікації, швидше адаптуються до нових умов життя. Інші, потрапляють у стан самотності, яка може мати різні прояви та терміни. Їм доводиться відчувати порожнечу, що виникає під час внутрішньої самотності, яку іншими людьми заповнити неможливо і яка набуває ознак соціальної самотності.

Тривалий час суспільство знало два види самотності. Перший – коли людина поринає у добровільне усамітнення, що сприяє осмисленню вчинків, прийняттю виважених рішень чи пошуку сенсу буття. Другий – вимушена самотність, сповнена, розчарування, страждання, відчаю. Однак, на сучасному етапі, за твердженням дослідження «Самотність – це вибір або неповноцінність?» «Самотність – це тренд, новий, чорний. Свобода не дорівнює самотності. Це усвідомлений вибір людини, яка відчуває себе повноцінно і гармонійно наодинці з собою. Щоб досягати успіху, бути щасливою і насолоджуватися життям не потрібен «другий пілот». По-справжньому відчути радість життя можна тільки «подружившись» із собою, усвідомивши свої бажання та цілі. Не обов'язково підтримувати стереотип, що повноцінне життя – обов'язково сімейне» (Самотність 2021) та наявність великої кількості приятелів і друзів.

Що це за почуття? Як воно трактувалося у нашій минувшині, зокрема у творчості Лесі Українки? Саме ця проблема розглядатиметься у дослідженні.

Перечитуючи перший том творів письменниці, читач бачить самотніх людей, як зазначає С. Єфремов, «з'єднаних спільною долею, але роз'єднаних різними думками й бажаннями, силоміць зведених до купи немов невольники. Це є поза сумнівом поезія самотності, що малює тяжкі людські муки, які розбивають людське життя, роблять його нестерпним і виганяють людину кудись «просто так» або навіть шукати, де б було хоч гірше, аби інше» (Єфремов 1993, с. 211–212).

Усамітнення у Лесі Українки, це «самотність під вагою байдужого погляду чужих очей холондних і веде за собою бажання повної самотності, без людей, – на те власне, «щоб не почати ненавидіти їх» («Над морем»).

Самотність у її творчості постає у різних проявах. Самотніми можуть бути люди, які мають фізичні вади. Прикладом може бути героїня оповідання «Голосні струни», Настя Гриценко, молода піаністка з фізичною вадою «Вона була горбата, сього слова досить», що стало їй на заваді бути коханою та мати власну родину. Героїня оповідання намагалася знайти розраду у музиці, але мистецтво не змогло врятувати її від потрясінь нерозділеного кохання, та подолати самотність.

Окремо у творчості Лесі Українки постає самотність митця, адже «вічність мистецтва оплачується особистою трагедією художника» (Агеєва 1999, с. 18).

Подібна ситуація склалася і з Лесею Українкою «що потрібно для громади в першу чергу, то не є внутрішньою потребою її творчості і навпаки: що не є для громади її щоденний хліб, те дуже часто з'являється кінцевою потребою її душі» (Зеров 1990, с. 399).

У драмі «У пущі» самотність описується у формі конфлікту митця і громади. Річард Айрон постійно намагався бути корисним громаді, і водночас не зраджувати власним мистецьким уподобанням. У цій боротьбі він витратив усю свою силу та волю на право вільно творити. І коли Айрон його отримав, то у нього вже не вистачило наснаги займатися мистецькою діяльністю.

Митець, доволі часто, випереджує загальний розвиток мас, залишається для них незрозумілим, що призводить до його усамітнення, і як демонструє історичний досвід, отримує визнання лише наступними поколіннями.

У повісті «Приязнь» постає самотність простежується у стосунках між близькими людьми – мамою та донькою. Пані Турковська дбає за свою доньку Юзю, піклується її здоров'ям та

інтелектуальним розвитком, однак материнське піклування носить формальний характер, адже мати поглинута своїми справами. Юзя оточена гувернантками, кожна з яких здійснює свій внесок у її розвиток, проте вона відчуває свою самотність, адже її не вистачає спілкування з мамою. Подібна проблема гостро постає і на сучасному етапі, коли частина батьків, у гонитві за матеріальним добробутом, намагаються задовольнити різноманітні забаганки своїх дітей, і не звертають уваги на необхідність живого спілкування з ними, елементарної батьківської уваги. Все це призводить до випадків формування у дітей почуття самотності і нерідко вони потрапляють під вплив сумнівних компаній, допускають якісь незаконні чи аморальні вчинки.

По своєму самотня Софія, героїня твору «Жаль» її самотність стала наслідком розчарування в усьому. Внаслідок своєї обмеженості, вона, приречена на поразку в пошуках життєвого шляху, світоглядних цінностей та сенсу життя.

У драмі «Три хвилини» автор описує інший вид самотності, коли жирондист за свою революційну діяльність під час Великої французької революції спочатку потрапляє до урядової в'язниці, а потім, рятуючись від переслідування влади, втікає за кордон. Там він живе в безпеці, але відірваність від рідного краю не приносить душевного спокою:

«Гнітить мене твоя краса, чужино!
Занадто гарне ти, моє вигнання!
Занадто вільна ти, моя в'язнице!
І тужу я до стін Консьєржері,
до тих понурих свідків героїзму,
товаришів високих дум і вчинків...»

Ризикуючи життям, всупереч інстинкту самозбереження, жирондист повертається до Франції. Подібна самотність для українців має глибоке коріння. Велика кількість наших земляків у різні часи вітчизняної історії, які боролися за свободу рідного краю, змушені були покинути свою Вітчизну. Вони поселялися у країнах де було зручно і затишно, але багато з них, там не знаходили себе, і під тягарем самотності поверталися до своєї Батьківщини, ризикуючи стати жертвою репресивної машини різних окупаційних режимів.

Подібна самотність присутня у нашому суспільному житті і на сучасному етапі. За період російської агресії мільйони наших співвітчизників змушені були залишити свій рідний край через цілий ряд причин, серед них: втрата житла, окупаційний гніт, нестерпне життя під постійною загрозою ворожих бомбардувань, неможливість користування елементарними цивілізаційними благами. Вони потрапляють в чуже ментальне середовище, їх охоплює почуття туги та самотності. Світ, де панує мир і спокій, для них більше не привабливий. Багато людей повертається додому: одні, зразу на передову боронити свою землю, інші, до того від чого рятувалися втечу. «Людина, не маючи можливості винести тягар самотності, в пошуках виходу сама йде на небезпеку, аби пізнати нормального життя без мук відчуження й самотності» (Єфремов 1993, с. 213).

Буває й інший вид самотності, описаний Лесею Українкою. Вище названа проблема у її творчості постає у формі самотності людей, які примусово перебувають серед єрусалимських руїн, на яких, вони безладно метушаться, створюючи дискомфорт один одному, що в них викликає роздратування та породжує міжособні конфлікти. І ось серед цієї юрби постає пророчиця Тірца, яка намагається підбадьорити знедолений люд, радить будувати нову хату, щоб «не бути чужою у ріднім краю». Вона їх закликає:

«Для праці! Для поради! Для життя!
Щоб сонце не зійшло в твоїм лінивстві,
Щоб час визволу не застав тебе
У сні ганебнім, соромнім безділлі».
(«На руїнах»).

Але, виснажені бідами та стражданнями люди не прислухаються до її порад і проганяють, продовжуючи своє жалюгідне існування.

Читаючи ці рядки, перед нами чітко постають тогочасні українські реалії. Адже, будувати хату (свою державу), у якій «своя правда і сила, і воля» закликав у своїй поемі «І мертвим і живим і ненародженим...», написаній у 1845 р., Тарас Шевченко. Він з сумом дорікав своїм землякам за відсутність наполегливості та поступу у боротьбі за свою волю:

«Якби-то, – думаю, – якби
Не похилилися раби...
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат!»
(«Якось йдучи уночі»).

Раби не тільки похилилися, а й кожен окремо, під тиском самодержавства та московської церкви, несли свої невольничі пута.

Поєма Лесі Українки «На руїнах» написана у 1904 р., через сорок чотири роки після Шевченкового твору. З давніх часів і до XIX–XX ст. не змінилося нічого. Суспільне життя українців нагадувало картини єрусалимських руїн. Поодинокі проповідники залишалися самотніми, наодинці зі своїми ідеями та гаслами. Знеможений імперією люд переймався проблемою виживання, кожен дбав сам за себе. Протест тільки починав формуватися. Але, що показала революція 1905–1907 рр.? Селяни хотіли безкоштовно отримати нові земельні площі, вимагали відмінити викупні платежі за надільну землю. Робітники виступали за скорочення тривалості робочого дня та покращення умов праці. Ліберальна буржуазія не проявляла готовності до радикальних дій, а обмежувалася пропозиціями щодо реформ у політичному й економічному житті країни. Більшість українського населення у національному питанні орієнтувалася на автономію у складі Росії, лише невелика група радикалів вимагала незалежності України. Виходячи з цього, революція в Україні перемогти не могла, вона зазнала поразки. Це, на думку С. Єфремова, й підштовхнуло Лесю Українку до невеселих роздумів:

«Я знаю, те, що кожний сам за себе
І месник, і борець, або ніщо,
Бо кожний має тільки власну долю,
Бо кожний в світі може тільки жити
Або вмирати, третього ж нічого
Не сужено на цьому світі людям».
(«Три хвилини»).

«Кожний сам за себе один Бог за всіх» – ось саме той корінь, з якого проростає дерево самотності на людях» (Єфремов 1993, с. 213).

Через усамітнення українців, російському царизму, радянській владі, російській федерації вдавалося тримати нашу країну під своїм контролем. Але, ворог недооцінив нас, ми зуміли піднятися над своєю самотністю перед смертельною загрозою. Наш народ згуртувався і прийде до очікуваної перемоги.

Отже, самотність – необхідна умова не лише для осмислення життя, але й для творчості. Повністю подолати самотність неможливо, але, напевно і непотрібно, тому що з одного боку, вона до певної міри потрібна особистості для росту, розвитку творчих сил, можливості самотужки вирішувати щоденні злободенні проблеми; з іншого боку, коли мова заходить про самотність серед людей, то тут необхідно навчитися сприймати її як невід’ємну частину нашого життя. Кожен з нас самотній в існуванні.

Сучасна людина повинна зрозуміти природу самотності, можливості і неможливості її подолання. Особистість має володіти почуттям внутрішньої свободи і водночас стати повноцінним суб’єктом суспільної діяльності. І саме «Письменниця вказує напрямок пошуків – освіта, самозаглиблення та злиття з природою. Однак навіть у «межових ситуаціях» усвідомити їхню важливість здатен далеко не кожен» (Головій, 2015).

Список джерел та літератури

- АГЄЄВА, В., 1999, Митець і пуца. Слово і час. 1999. № 8, 11–18.
БЕЗМЕЖНА самотність Блеза Паскаля, 2017, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kmbis.ua/ua/article/bezmezna-samotnist-bleza-paskalya>
ДЕМИДОВ, А., 1999, Феномен человеческого бытия. Минск: Экономпресс, 1999, 48–49.
ГОЛОВІЙ, О., 2015, Повісті «Жаль», «Над морем», «Приязнь» Лесі Українки як цикл про пошук сенсу

життя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9317/1/9.pdf>

ЄФРЕМОВ, С., 1993, поезія самотності. Літературно-критичні статті. Київ: «Дніпро» 1993, 210–215.

ЗАГОРОДНЯ, А., 2022, Філософська антропологія у творчості Лесі Українки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/730428/1/Тези_Загородньої%20AA_INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-11-13.05.22-376-381.pdf

ЗЕРОВ, М., 1990, Леся Українка. Твори в двох томах. Т. 2. Київ: Дніпро, 1990.

САМОТНІСТЬ – це вибір або неповноцінність? 2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://holdyou.net/news/%D0%BEdinochestvo-eto-vybor-ili-Nepolnotsennost>.

References

AHEEVA, V., 1999, Mytets i pushcha [Artist and a forest]. Slovo i chas 1999. No 8, 11– 18. [In Ukrainian].

BEZMEZHNA samotnist Bleza Paskala [Unlimited loneliness of Blaise Pascal], 2017. [Online]. Available from: <https://kmb.ua/ua/article/bezmezhna-samotnist-bleza-paskalya>. [In Ukrainian].

HOLOVII, O., 2015, Povisti «Zhal», «Nad morem», «Pryyazn» Lesi Ukrainky yak tsykl pro poshuk sensu zhyttia [Novels «Pity», «Above the sea», «Affection» of Lesya Ukrainka as a cycle on a search of the meaning of life]. [Online]. Available from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9317/1/9.pdf> [In Ukrainian].

DEMIDOV, A., 1999, Fenomen chelovecheskoho bytiia [Phenomenon of a persons' being]. Minsk: Ekonompress, 1999, 48–49. [In Russian].

SAMOTNIST – tse vybir abo nepovnotsinnist? [Is loneliness a choice or inferiority?], 2004. [Online]. Available from: <https://holdyou.net/news/%D0%BEdinochestvo-eto-vybor-ili-nepolnotsennost> [In Ukrainian].

EFREMOV, S., 1993, Poeziya samotnosti. Literaturno-krytychni statii [Poetry of loneliness. Literary and critical articles]. Kyiv: «Dnipro» 1993, 210–215. [In Ukrainian].

ZAHORODNIA, A., 2022, Filosofska antropohiia u tvorchosti Lesi Ukrainky [Philosophical anthropology in the works of Lesya Ukrayinka]. [Online]. Available from: https://lib.iitta.gov.ua/730428/1/Тези_Загородньої%20AA_INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-11-13.05.22-376-381.pdf [In Ukrainian].

ZEROV, M., 1990, Lesia Ukrainka. Tvory v dvokh tomakh [Works in two volumes], Vol. 2. Kyiv: Dnipro, 1990. [In Ukrainian].

Проблема самотності у творчості Лесі Українки

Людина живе у світі, який вимагає від нас комунікативності заради успіху, адже успіх – це запорука суспільного визнання. Вона бореться за своє місце в суспільстві, але найжорстокіша боротьба відбувається із собою, щоб дати відповідь на вічне питання: «Хто я?». Парадоксальність цієї боротьби полягає у тому, що визначаючи себе серед інших, людина позиціонує себе такою, якою її бажають бачити, а справжнє «Я» приховує навіть від себе.

Так людина «соціалізується», стає членом суспільства, яке навчає її відчувати самотність, підкреслює важливість належності до колективу, а за потреби демонструє відчуженість. Самотність і відчуження завжди знаходили своє відображення у буденному житті та соціально-гуманітарних дослідженнях, знаходили свій особливий прояв у мистецтві та літературі.

У процесі дослідження встановлено, що у творчості Лесі Українки, однією з провідних тем, була духовність людини на основі гуманістичного ідеалу. Зазначається, що її діяльність була і є фундаментом для демонстрації людяності, яка базується на розквіті індивідуальності. Акцентовано увагу на тому, що Леся Українка розробила самобутню і цілісну систему, яка характеризується як гуманістичний індивідуалізм. Констатовано, що однією з основних проблем, піднятих нею у своїх творах, була самотність. Саме та самотність, через яку людина віддалена від буденного в бутті, від того, що вважається нормою в життєдіяльності суспільства. Таке бачення проблеми додатково визначає її актуальність. Зважаючи на те, що в умовах розвитку сучасного українського суспільства, ми маємо глибоку кризу самоідентичності, яка сприяє розвитку самотності та відчуженості та блокує консолідування української спільноти.

Проте, повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р. згуртувала українське суспільство, яке продемонструвало здатність подолати почуття самотності та відчуженості, консолідуватися в єдине ціле задля виживання, як окремого етносу.

Ключові слова: Леся Українка, самотність, усамітнення, відчуженість, індивідуальність, суспільство, стосунки.

Valentyn Domoroslyi, Candidate of Historical sciences, Associate professor, Department of social, humanitarian and legal studies of Uman national university of horticulture.

Валентин Доморослий, кандидат історичних наук, доцент, Уманський національний університет садівництва.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1682-9430>

Received: 01.02.2023

Advance Access Published: March, 2023